

Οικονομική λειτουργία του κράτους και αποδέσμευση από την ΕΕ

του Δημήτρη Καλτσώνη
καθηγητή θεωρίας κράτους και δικαίου
Πάντειο Πανεπιστήμιο

στον τόμο Δ. Καλτσώνης (επιμ.), *Μπορεί η Ελλάδα εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης;*,
Αθήνα, εκδ. Τόπος, 2023, σελ. 163-199

(...) Η παρούσα εργασία επιχειρεί να διερευνήσει το ρόλο του κράτους και ειδικά την οικονομική λειτουργία του στην ενδεχόμενη διαδικασία απαλλαγής της Ελλάδας από την επικυριαρχία της ΕΕ και ευρύτερα από τα κυρίαρχα (εγχώρια ή μη) κοινωνικά συμφέροντα. Για τη διερεύνηση του ρόλου του κράτους χρήσιμη είναι η μελέτη των επαναστατικών και ριζοσπαστικών εμπειριών του 20ού αιώνα προκειμένου να αντληθούν συμπεράσματα και να συναχθούν οι γενικές κατευθύνσεις της κρατικής παρέμβασης. Πρέπει βέβαια να αποφευχθούν οπωσδήποτε οι μηχανιστικές μεταφορές και απλουστεύσεις, να ληφθούν κριτικά υπόψη οι θετικές και αρνητικές εμπειρίες. Ιδιαίτερα μπορεί να χρησιμοποιηθεί για το σκοπό αυτό η μελέτη χωρών, οι οποίες παρά τις αναπόφευκτες και προφανείς διαφορές με τη σημερινή Ελλάδα, αντιμετώπισαν το πρόβλημα της απαλλαγής από την ιμπεριαλιστική επικυριαρχία.

Η αποδέσμευση από την ΕΕ επιτάσσει όχι μόνο την αυξημένη ποσοτικά παρέμβαση του κράτους αλλά και μια ποιοτική διαφοροποίηση σε αυτή την παρέμβαση. Η οικονομική λειτουργία του κράτους εκ των πραγμάτων θα αποκτήσει, σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο, μια νέα διάσταση¹. Η απελευθέρωση από τα δεσμά της ΕΕ και η υπέρβαση της κρίσης σε όφελος των λαϊκών τάξεων και στρωμάτων, η οικοδόμηση ενός άλλου μοντέλου οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων απαιτεί την ενεργό κρατική παρέμβαση, τη δραστήρια αντεπίδραση της πολιτικής στην οικονομία. Κρίσιμη σημασία φυσικά έχουν τα χαρακτηριστικά της κρατικής εξουσίας, με τη διαμόρφωση των οποίων θα ασχοληθεί στο τέλος αυτή η συμβολή.

Μια κάποια κρατική παρέμβαση στην οικονομία υπάρχει και στο πλαίσιο του καπιταλισμού, ακόμη και ένας υποτυπώδης σχεδιασμός και προγραμματισμός². Είναι ίσως περισσότερο έντονη στην κεϋνσιανή μορφή διαχείρισης της οικονομίας αλλά υπάρχει, με άλλο τρόπο, και στη νεοφιλελεύθερη πολιτική. Σε συνθήκες κρίσης ο ρόλος του αστικού κράτους έτσι κι αλλιώς

---

1 Για την οικονομική λειτουργία του κράτους γενικά βλ. Ν. Κοτζιάς, *Κράτος και πολιτική*, Αθήνα, εκδ. Λιβάνη, 1993, σελ. 285 επ.

2 Βλ. Β. Τσεπρακόφ, *Ο κρατικομονοπωλιακός καπιταλισμός*, Αθήνα, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1975, σελ. 185 επ. και Σ. Μαγκλιβέρας, *Ο κρατικός τομέας της οικονομίας στην Ελλάδα*, Αθήνα, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1988, σελ. 15 επ.

ενισχύεται. Η παρέμβασή του γίνεται πολύ πιο σημαντική καθώς πάντοτε λειτουργεί ως συλλογικός καπιταλιστής διασφαλίζοντας τα μακροπρόθεσμα συμφέροντα της αστικής τάξης. Αυτό διακρίνεται πολύ καθαρά σε περιόδους πολεμικών συγκρούσεων. Η κρατική παρέμβαση ενισχύεται, όπως συνέβη κατά τον α', τον β' παγκόσμιο πόλεμο, σήμερα με τη γεωπολιτική σύγκρουση στην Ουκρανία αλλά και σε άλλες κρισιακές καταστάσεις όπως για παράδειγμα στην πανδημία του covid-19. Τα αστικά κράτη παρεμβαίνουν δραστήρια, όχι μόνο στον αμυντικό τομέα αλλά και στον οικονομικό.

Μια ανάλογη κρισιακή, μεταβατική κατάσταση, όπου απαιτήθηκε δραστήρια παρέμβαση του αστικού κράτους στην οικονομία, υπήρξε η διαδικασία εξόδου της Βρετανίας από την ΕΕ. Το κράτος ανέλαβε ενεργητικό ρόλο, τόσο στη Βρετανία όσο και στις χώρες μέλη της ΕΕ, ιδίως στις πλέον ισχυρές και συνδεδεμένες οικονομικά με τη Βρετανία. Διαχειρίστηκε ως συλλογικός καπιταλιστής τη μετάβαση στις νέες συνθήκες, την επίλυση των προβλημάτων και των αντιθέσεων που ανέκυψαν από τη διαδικασία αυτή.

Στην περίπτωση της Ελλάδας, η παρέμβαση του κράτους στην οικονομία σε περίπτωση εξόδου από την ΕΕ θα αποκτήσει βέβαια νέα, ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά. Η διαχείριση της αποδέσμευσης από την ΕΕ απαιτεί κρατικές ρυθμίσεις προκειμένου να αποτραπούν προβλήματα που αναπόφευκτα θα προκύψουν από μια τέτοια μεταβατική κατάσταση. Θα απαιτηθούν κρατικές ρυθμίσεις και παρεμβάσεις όχι μόνο ποσοτικά περισσότερες αλλά και ποιοτικά διαφορετικές. Η Ελλάδα δεν είναι Βρετανία πρωτίστως λόγω διαφοράς οικονομικής ισχύος και θέσης στον παγκόσμιο καπιταλιστικό καταμερισμό εργασίας. Σε αυτό πρέπει να συνυπολογιστεί ότι εδώ πρόκειται για την έξοδο μιας αδύναμης χώρας και παράλληλα ότι θα πρόκειται για μια αντισυστημική έξοδο, που θα έχει λογικά να διαχειριστεί πιο έντονες και διαφορετικές συγκρουσιακές συνθήκες.

Γι' αυτό η κρατική παρέμβαση θα πρέπει να έχει τετραπλό στόχο. Πρώτο τη διακοπή των σχέσεων εξάρτησης της ελληνικής οικονομίας έναντι των ισχυρότερων οικονομιών της ΕΕ και των ΗΠΑ, την αντιμετώπιση των κρισιακών καταστάσεων που θα προκύψουν είτε αντικειμενικά είτε εξαιτίας του οικονομικού πολέμου που θα εξαπολύσουν σε βάρος της χώρας μας η ΕΕ και οι ΗΠΑ. Δεύτερο, την εναλλακτική οικοδόμηση διεθνών οικονομικών σχέσεων της χώρας σε ισότιμη βάση. Τρίτο, την παραγωγική αναβάθμιση με την ενίσχυση της βιομηχανικής, τεχνολογικής και αγροτικής βάσης της εθνικής οικονομίας. Τέταρτο, τη ριζική αναδιανομή του πλούτου σε όφελος των ασθενέστερων κοινωνικών τάξεων. Οι τέσσερις αυτοί στόχοι και οι δράσεις για την εκπλήρωσή τους είναι από οικονομική και πολιτική άποψη αλληλοσυμπληρούμενοι. Κανείς από τους στόχους δεν μπορεί να επιτυγχάνεται αν δεν πραγματοποιούνται παράλληλα βήματα για την επίτευξη και των άλλων.

Τα βασικά εργαλεία - άξονες κρατικής παρέμβασης, που αναλύονται στο κεφάλαιο που ακολουθεί είναι:

1. ο οικονομικός σχεδιασμός – προγραμματισμός,
2. η εθνικοποίηση επιχειρήσεων,
3. ο εργατικός έλεγχος,
4. η οικοδόμηση νέων διεθνών οικονομικών σχέσεων.

Οικονομικός σχεδιασμός

Ο οικονομικός σχεδιασμός (βραχυπρόθεσμος, μεσοπρόθεσμος και μακροπρόθεσμος) είναι ο πρώτος αναγκαίος άξονας κρατικής παρέμβασης προκειμένου να επιτευχθεί η απεξάρτηση από τον ιμπεριαλισμό, η παραγωγική ανασυγκρότηση και η βαθμιαία οικοδόμηση ενός άλλου οικονομικού πλαισίου και συστήματος. Χωρίς συγκεκριμένο σχέδιο δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν τα κρισιακά φαινόμενα αλλά ούτε η διαχείριση της εξόδου από την ΕΕ. Το σχέδιο χρειάζεται για τη βαθμιαία ανάταξη και διεύρυνση της παραγωγικής βάσης της χώρας και για την αντίστοιχη ανύψωση του βιοτικού επιπέδου και των κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων.

Σε όλες τις περιπτώσεις επαναστατικών, ριζοσπαστικών κοινωνικο-οικονομικών αλλαγών χρειάστηκε ένα σχέδιο παρέμβασης στην οικονομία. Στη Ρωσία, στην Κίνα, στην Κούβα, στη Νικαράγουα, στη Χιλή του Αλλιέντε, παντού χρειάστηκε η υιοθέτηση ενός σχεδίου³. Ιδιαίτερα η εμπειρία της μετεπαναστατικής Ρωσίας είναι πολύ ενδιαφέρουσα και χρήσιμη. Η κατεστραμμένη από τον α' παγκόσμιο, την ξένη επέμβαση και τον εμφύλιο πόλεμο Ρωσία κατάφερε να ορθοποδήσει βασισμένη στον οικονομικό σχεδιασμό. Με βάση αυτόν έγινε εφικτή η ανασυγκρότηση και στη συνέχεια η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων της χώρας, η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του λαού⁴.

Ακόμη και σε μη επαναστατικά εγχειρήματα, όπως είναι οι κεϋνσιανού τύπου παρεμβάσεις, απαιτείται κάποιο σχέδιο. Το σχέδιο αυτό έχει διαφορετική στόχευση σε σχέση με το σχεδιασμό των επαναστατικών εγχειρημάτων. Είναι επίσης περισσότερο ελαστικό και ενδεικτικό, μη δεσμευτικό. Αυτό συνέβη κατά κόρον μετά το β' παγκόσμιο πόλεμο. Κρατικός σχεδιασμός υπήρξε επίσης σε χώρες και περιόδους που επιχειρούσαν να εισέλθουν πιο δυναμικά στη βιομηχανική

---

3 Βλ. Α. Σίλβα Λεόν, *Σύντομη ιστορία της Κουβανικής επανάστασης (1959-2000)*, Αθήνα, εκδ. ΚΨΜ, 2021, σελ. 62 επ. Για την ειδικότερη περίπτωση της επανάστασης στη Νικαράγουα, Μ. Harnecker, *La revolucion social, Lenin y America Latina*, 1986, σελ. 155.

4 Βλ. Β.Ι.Λένιν, "Το ΙΧ Συνέδριο του ΚΚΡ (μπ), *Άπαντα*, τ. 40, σελ. 257 και Β.Ι.Λένιν, "Σημειώσεις για τον εξηλεκτρισμό", *Άπαντα*, τ. 42, σελ. 227.

εποχή ή να απαλλαγούν από την ασφυκτική επικυριαρχία του ξένου κεφαλαίου. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα της Ιαπωνίας, της Ταϊβάν, της Αιγύπτου⁵.

Ο οικονομικός σχεδιασμός σε συνθήκες μετάβασης προς ένα άλλο, σοσιαλιστικό κοινωνικο-οικονομικό σύστημα είναι ένα πεδίο ταξικής πάλης. Από τη μια πλευρά βρίσκεται το κράτος και οι στόχοι που έχει χαράξει και από την άλλη οι δυνάμεις της αγοράς, εγχώριες και αλλοδαπές. Το κεφάλαιο αρνείται, όπως είναι αναμενόμενο, να υποταχθεί σε ένα σχεδιασμό ο οποίος στοχεύει στον περιορισμό της ελευθερίας δράσης του και τελικά στην κατάργησή του.

Βασικά εργαλεία του σχεδίου υπήρξαν σε όλες τις ιστορικές περιπτώσεις οι εθνικοποιήσεις επιχειρήσεων, ο εργατικός έλεγχος και η κινητοποίηση του λαού. Ειδικά η εθνικοποίηση των επιχειρήσεων στρατηγικής σημασίας έχει πρωταρχικό, κομβικό ρόλο. Δεν μπορεί να νοηθεί οικονομικός σχεδιασμός χωρίς την επέκταση του δημόσιου τομέα της οικονομίας ή πολύ περισσότερο με συρρίκνωση του δημόσιου τομέα⁶.

Ο σχεδιασμός πρέπει παράλληλα να είναι δημοκρατικός, λαϊκός. Δεν αρκεί να είναι προϊόν της βούλησης και των επεξεργασιών της επαναστατικής, ριζοσπαστικής ηγεσίας και των ειδικευμένων επιστημόνων που συνεργάζονται μαζί της. Φυσικά ο ρόλος όλων των προαναφερόμενων είναι πρωταρχικός. Όμως η ιστορική εμπειρία έχει δείξει ότι σε κάθε περίπτωση το οικονομικό σχέδιο πρέπει να αποκτήσει την πολιτική συναίνεση της πλειοψηφίας του λαού. Διαφορετικά, κινδυνεύει να είναι προϊόν βουλευσιαρχίας, να αποκοπεί από τις ανάγκες και τις δυνατότητες της κοινωνίας, η οποία θα κληθεί να στηρίξει έμπρακτα την εφαρμογή του⁷. Για το λόγο αυτό η δημόσια συζήτηση, η εξήγηση των στόχων του σχεδίου, η λήψη υπόψη των απόψεων, των ανησυχιών των εργαζομένων είναι ιδιαίτερα σημαντικά. Οι διαδικασίες αυτές αποτελούν ουσιαστική πλευρά της δημοκρατίας.

Σε μια πρώτη περίοδο μπορούν να διεξάγονται άτυπα, όπως συνέβαινε τα πρώτα χρόνια μετά τη νίκη της επανάστασης στην Κούβα, όταν ακόμη δεν είχαν θεσμοθετηθεί τα λαϊκά όργανα εξουσίας. Οι συζητήσεις διεξάγονταν στους χώρους εργασίας, στις γειτονιές, σε μεγάλες ή μικρές λαϊκές συγκεντρώσεις. Εξηγούνταν οι στόχοι, οι δυσκολίες αλλά ακούγονταν και λαμβάνονταν οι απόψεις του λαού. Σε μια μεταγενέστερη φάση, όταν οι συνθήκες εξομαλύνθηκαν και ο κίνδυνος ιμπεριαλιστικής επέμβασης χαλάρωσε κάπως, οι διαδικασίες αυτές θεσμοποιήθηκαν μέσω του Συντάγματος και άλλων θεσμών.

Στη χώρα μας η υπέρβαση της κρίσης και των σχέσεων υποτέλειας με την ΕΕ και τις ΗΠΑ θα απαιτήσει ένα Εθνικό Σύστημα Σχεδιασμού, το οποίο θα πρέπει να εφαρμοστεί αλλά και να

---

5 Βλ. R. Wade, *Governing the market: Economic theory and the rôle of government in East Asian industrialisation*, Princeton University Press, 1992, σελ.73 επ., 195 επ. και J. Waterbury, *The Egypt of Nasser and Sadat*, Princeton University Press, 1983, σελ.57 επ.

6 Βλ. Π. Ντούσκος, *Η κοινωνικοποίηση*, Αθήνα, εκδ. Gutenberg, 1988, σελ. 238 επ.

7 Βλ. πλευρές της σοβιετικής εμπειρίας στο E.H.Carr, *Μικρή ιστορία της ρώσικης επανάστασης*, Αθήνα, εκδ. Πατάκη, 2016, σελ. 192 επ., 233 επ., 250 επ.

κατοχυρωθεί συνταγματικά και νομοθετικά⁸. Το κράτος μπορεί μέσω αυτού να κατευθύνει την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη. Στο Εθνικό Σύστημα Σχεδιασμού θα πρέπει να συμμετέχουν οπωσδήποτε η Βουλή, τα εργατικά συνδικάτα (τοπικά, κλαδικά και πανεθνικά), οι επιστημονικές ενώσεις, οι φορείς των μικρών και μεσαίων επαγγελματιών. Ακόμη και φορείς των επιχειρήσεων που δεν έχουν ακόμη εθνικοποιηθεί θα μπορούν να συμμετέχουν, με στόχο την αρμονικότερη υποταγή τους στο εθνικό σχέδιο ανάπτυξης.

Όπως έχει δείξει η εμπειρία άλλων χωρών, η κατάρτιση και η εφαρμογή τόσο του γενικού σχεδίου όσο και των επιμέρους είναι μια σύνθετη επιστημονική και πολιτική διεργασία. Στις αρχικές φάσεις ο σχεδιασμός είναι αναπόφευκτα σε ένα βαθμό κατά προσέγγιση και όχι απόλυτα ακριβής. Αναγκαία είναι επίσης η διαρκής ανατροφοδότηση και αναπροσαρμογή του σχεδίου με βάση τα πραγματικά δεδομένα, τις επιτυχίες και τις αποτυχίες κατά τη διαδικασία εφαρμογής του⁹.

Το σχέδιο θα κατευθύνει την παραγωγική ανασυγκρότηση και ανάπτυξη της εθνικής οικονομίας. Θα κατανέμει τους πόρους, τις επενδύσεις ανάλογα με τις προτεραιότητες οδηγώντας στη βαθμιαία βιομηχανική, τεχνολογική και αγροτική ανάπτυξη, για τη δημιουργία βασικών μονάδων βαριάς βιομηχανίας ιδίως στους τομείς της μεταλλουργίας, μηχανοκατασκευών, χημικής βιομηχανίας, ηλεκτρονικής και άλλων σύγχρονων κλάδων. Ο εθνικός δημοκρατικός σχεδιασμός θα συμβάλλει στην επιστημονική αξιοποίηση όλων των πλουτοπαραγωγικών πηγών της χώρας, του επιστημονικού και εργατικού δυναμικού. Θα λαμβάνει μέτρα για την ενθάρρυνση των συνεταιρισμών στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις και για την ένταξή τους στο πανεθνικό σχέδιο. Θα φροντίζει για την κάθε φορά ισορροπημένη σχέση βαριάς και ελαφράς βιομηχανίας, την άνοδο του βιοτικού επιπέδου των εργαζομένων, την αποκατάσταση και προστασία του περιβάλλοντος, το χωροταξικό σχεδιασμό.

Σε σχέση με το ειδικότερο ζήτημα της ένταξης του ιδιωτικού κεφαλαίου στο σχεδιασμό πολύ χρήσιμη μπορεί να φανεί η εμπειρία της Κίνας κατά τη δεκαετία του 1950. Η επαναστατική εξουσία, αφού εθνικοποίησε όλες τις επιχειρήσεις στρατηγικής σημασίας, επέτρεψε για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα τη συνύπαρξη μεγάλων ιδιωτικών επιχειρήσεων. Ο στόχος ήταν η εξασφάλιση ομαλής, βαθμιαίας μετάβασης στην πλήρη εθνικοποίηση των βασικών μέσων παραγωγής. Οι ιδιωτικές επιχειρήσεις εντάχθηκαν στον οικονομικό σχεδιασμό. Μέσω του κρατικού ελέγχου (διοικητικού και οικονομικού) αλλά και του εργατικού ελέγχου αναγκάστηκαν να υποταχθούν στο σχέδιο και να συμβάλλουν έτσι στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων της χώρας. Υπήρχαν φυσικά αντιδράσεις και χίλες δυο μεθοδεύσεις από την πλευρά των κεφαλαιοκρατών, οι οποίες όμως αντιμετωπίστηκαν εν γένει επιτυχώς από την κυβέρνηση και τους

---

8 Βλ. για παράδειγμα το προτεινόμενο άρθρο 106 στο Γ. Αυδίκος – Δ. Καλτσώνης, *Το Σύνταγμα της Ελεύθερης Ελλάδας*, Αθήνα, εκδ. Τόπος, 2022.

9 Βλ. Β.Ι.Λένιν, “Το VIII Πανρωσικό Συνέδριο των Σοβιέτ”, *Άπαντα*, τ. 42, σελ. 157-161 και Β.Ι.Λένιν, “Για το ενιαίο οικονομικό σχέδιο”, *Άπαντα*, τ. 42, σελ. 339 επ.

εργαζόμενους¹⁰. Η επιτυχής διαχείριση του ζητήματος από την κινεζική επαναστατική κυβέρνηση θα πρέπει να μελετηθεί περισσότερο καθώς ενδέχεται να αφορά σε ένα βαθμό και με ένα τρόπο μια χώρα με σχετικά χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, όπως είναι η Ελλάδα.
(...)

---

10 Βλ. M.-C. Bergère, *Capitalismes et capitalistes en Chine*, Paris, Perrin, 2007, σελ. 188 επ. και Δ. Καλτσώνης, *Το κράτος στην Κίνα (1949-2019)*, Αθήνα, εκδ. Τόπος, 2019, σελ. 94 επ.